

Despre o moarte indirectă: plictis și vid în opera lui Cioran

M. Lăzărescu

mai 2015

Cioran e probabil autorul ce a dat cea mai mare strălucire retorică plictisului, înțeles ca trăire a vidului interior, sufletesc.

Dar oare doar o strălucire retorică?!

Conform notațiilor sale din jurnal, mărturisirilor și multor texte publicate, rezultă că acest tip special de trăire dizolvantă l-a resimțit încă de la cinci ani; apoi, toată adolescența, perioada școlarizării de la Sibiu, a profesoratului de la Brașov, l-a bântuit la Berlin și Leipzig, la Paris, de fapt toată viața și pretutindeni. Desi e corelată uneori cu anxietatea și melancolia, trăirea urâtului depersonalizant al plictisului face parte evident dintr-o clasă specială, Cioran însuși asociind-o cu acedia mănăstirească. Plictisul face însă corp comun cu cele câteva trăiri fundamentale ce vertebreză întreaga operă a lui Cioran, asigurându-i coerență atitudinală: extazul, singurătatea (cosmică), orgoliul, lenea, veghea insomniei, îndoiala și preocuparea pentru boală sau suicid. Din aceasta suită, alături de insomnie, plictisul acesta, resimțit ca invadând involuntar sufletul încă din copilărie, ar putea fi considerat ca și condiționat de particularități biopsihice constituționale. Acceptând chiar și această ipoteză, merită urmărit cum a gestionat Cioran stigmatul său în câmpul culturii, al spiritualității. Mai ales că, plictisul, poate cea mai timpurie trăire particulară din recuzita sa, nu e invocat în textele sale chiar de la început.

În prima carte, "Pe culmile disperării", Cioran e fascinat de extaz, stare de supraconștiință ce-l face să simtă că atinge „rădăcinile ultime ale existenței”. Stările extatice nu-l articulează însă cu divinitatea ci cu

eternitatea, aceasta nuanță fiind comentată deja în *Pe culmile disperării*. În cartea de debut, tema lui Dumnezeu nu e abordată decât tangențial, în paragraful în care se dezvoltă ipoteza unui Iisus căruia i-ar fi trecut prin minte să fugă de pe cruce. Semnificativ, aici apare prima dată și tema plictisului; dar nu plasată în om, ci chiar în ființa supremă.

“Îmi închipui un Dumnezeu plictisit până dincolo de margini de acești oameni care nu știu decât să ceară, un Dumnezeu exasperat de trivialitatea creației sale, dezgustat de pământ și cer. Și-mi închipui un Dumnezeu avântându-se în neant, ca Iisus pe cruce...”.

Deci, tema plictisului e plasată de la început în binomul relației Dumnezeu om. Și așa va rămâne. Din *“Pe culmile disperării”* mai merită reținut însă un pasaj, a cărui temă va juca un rol important în dialectica plictisului.

“O să mă înghită golul meu lăuntric, o să fiu înghițit de propriul meu vid. Să simți cum te prăbușești în tine, în neantul tău propriu, cum riști gândindu-te la tine, cum cazi în haosul intern”.

Deosebit de interesant e faptul că această prăbușire interioară nu face în nici-un chip trimitere la angoasă, așa cum ar fi procedat Heidegger.

Se poate face acum următorul pas, trecând la cea de a doua carte a lui Cioran, în care el se întâlnește frontal și se confruntă direct cu Dumnezeu, *“Lacrimi și sfinți”*. Aceasta lucrare reprezintă și textul de referință pentru tema plictisului, ce va fi reluată ulterior doar episodic.

Principala trimitere e la acedia, uscăciunea sufletească ce o resimt călugării în după-amiezele de duminică, când, obosiți de atâta rugăciune și invocare, simt că au pierdut contactul cu Dumnezeul lor. La fel de semnificativă este starea de epuizare, de stoarcere și vacuum, ce urmează

trăirii plenare a extazului. Vidul, golul, neantul, pustiul sunt termenii ce gravitează în jurul fenomenului plictisului, ca și condiții de posibilitate ale acesteia. Dar plictisul abordat acum, e o condiție otico-ontologică generală, ce nu afectează doar pe autorul ce ni se mărturisește. Ci pe toți oamenii, popoarele și civilizațiile și, în cele din urmă, pe Dumnezeu însuși. Căci, scrie Cioran:

”Totul fără Dumnezeu este neant, iar Dumnezeu este neantul suprem”.

În *Lacrimi și sfinti* e avasată o dialectică subtilă și difuză între ființă, neant, suflet, gol sau vid, om și Dumnezeu. Plictisul acediei rezultă din absența temporară a lui Dumnezeu. Dar prezența sa în sufletul monahului, a omului, presupune ea însăși un fel de gol:

”Dumnezeu aterizează în golurile sufletești. La orizontul deșertului lăuntric trage el cu ochiul” (pag 60).

Argumentația ar părea coerentă, dacă nu am afla că nici Dumnezeu nu e imun la singurătate, plictis și neant. Crearea lumii nu ar avea altă explicație decât frica de singurătate a lui Dumnezeu. Sau, faptul ca Dumnezeu se plictisește. Rostul nostru, al creaturilor, ar fi să-l distrăm pe creator:

”Bieți măscărici ai absolutului, uităm că trăim drame pentru plictiseala unui creator”.

În această carte de tinerete Cioran dezvoltă o stranie fenomenologie conform căreia, tot ce e esențial se dezvăluie, prin anamneză, din străfundul conștiinței. Dumnezeu e prima noastră amintire, dar și paradisul, eternitatea, rădăcinile ultime ale existenței (relevate de extaz), infernul și altele, tot astfel sunt descoperite. Și desigur plictisul, plasat în marginea timpului.

”Plictisul e forma cea mai elementară de suspendare a timpului, precum extazul e ultima și cea mai complexă” (pg 70).

Fiind vorba de temporalitate, plictisul nu se rezumă la indivizi, el afectează popoarele, a căror existență se derulează în timp.

“Un popor intră în decadență când începe să se plictisească (pg 62). Romanii nu a dispărut de pe fața pământului în urma invaziilor barbare și nici din cauza virusului creștin, ci un virus mult mai cumplit, lăuntric i-a ruinat în sâmbure: plictisul” (pg 21).

Plictisul nu ține de condiția socială sau de cea a națiunii. “Între plictisul ce miroase a pământ al rușilor și cel parfumat al saloanelor engleze și franceze deosebirile sunt mai mici decât par, căci la amăsura e aceeași: inaderența sângelui la lume”. Nu e vorba de a înlătura plictisul, acesta fiind un blestem definitiv, o condiție antropologică.

“Totul în viață e să ști să te plictisești esențial”.

Plictisul, la fel ca și extazul sunt deci intim intricate cu temporalitatea omului: “Vidarea temporalității – fie în plictiseală, fie în groază – ne aruncă într-un neant vibrant. În joc este deci și neantul. Precum și, desigur, Dumnezeu ce se plictisește. Si care, după sentința lui Cioran, este “neantul pur”. Astfel încât, acest plictis al limitelor temporalității, își va întinde umbra și asupra prezentului.

“Acedia modernă nu mai este singurătatea mănăstirească – deși fiecare purtăm o mănăstire în suflet – ci vidul și spaima de infinit a unui Dumnezeu părăginit”. (pg 119)

Plictisul, trăirea pe care Cioran a resimțit-o din fragedă copilărie și apoi i-a însoțit insomniile adolescenței, nu poate fi, deci, comentată ca un reflex al unei constituții biopsihice speciale. Ea îl implică pe Dumnezeu, neantul și vidul circumstanțial acestuia. Precum și singurătatea acestuia, comparabilă doar cu singurătatea cosmică a lui Cioran însuși, partenerul său de confruntare. Tema plictisului s-a impus autorului concomitent cu tema lui

Dumnezeu. Si va fi apoi reluată, e drept tot mai rar, în paralel cu metamorfozele și nuanțările ce le va prezenta acest Dumnezeu în opera sa. Dar să privim o clipă această relație, așa cum se prezinta ea acum.

Esențialul relației cu Dumnezeu în "Lacrimi și sfinți" e confruntarea: "Imposibil de a-l iubi pe Dumnezeu decât urându-l" (pg 122), "Cu Dumnezeu trăim în ritm alternant: ne împărtășim succesiv puterea" (pg 170); "Fiecare om ispășește, de la naștere la moarte păcatul de a nu fi Dumnezeu" (pg 169); "Un suflet mistic și imperialist nu recunoaște alt dușman decât pe Dumnezeu" (pg 169); "Cu Dumnezeu nu poți fi în același timp părtaș la putere. Îl poți înlocui, îl poți urma, dar nu poți sta alături" (pg 171); "Nu am de împărțit cu nimeni nimic; decât, încă o vreme, cu Dumnezeu" (pg 173). Și, în final: expresia ei ultimă superstiția este înlocuirea lui Dumnezeu prin om, o uzurpare neîntreruptă. Cine a trăit până la capăt orgoliul singurătății nu mai poate avea decât un rival: pe Dumnezeu".

Acest Dumnezeu singuratic și orgolios din "Lacrimi și sfinți", care a creat lumea pentru a nu se plictisi, se va metamorfoza și nunața ulterior în opera franceză a lui Cioran, care devine treptat tot mai interesat de timpul istoric. Se impune astfel diferențierea maniheist-bogomilă între ipostaza ființială a bunului Dumnezeu și cea a demiurgului cel rău, creator al lumii și al păcătoasei sale deveniri. Iar Dumnezeul cel bun va deveni tot mai eterat, învălmășit cu neantul și vidul, în zonele ființiale rarefiate ale Deității sau ale viziunii indice. Cât despre demiurgul prometeic, el își va duce lucrarea până la sfârșit, punând capăt timpului istoric al omului. Timp început odată cu izgonirea din Eden. În opera sa de maturitate doctrinară, "Căderea în timp", Cioran afirmă răspicat că timpul istoric al creației s-a terminat, omul căzând în eternitatea cea rea, înghețată și încremenită a plictisului absolut. Dovadă e exemplul existenței sale, propus ca paradigmatic. Ceea ce nu alterează cu

nimic ființarea Deității, așa cum se conturează ea în a treia carte a trilogiei sale doctrinare începută odată cu "Istorie și utopie": adică în Demiurgul cel rău. Ce-i rămâne Dumnezeu tradițional? Îi rămân provocările interogației sceptice, neobosită, scrutătoare, malignă: - Ce făcea el înainte de a crea lumea, timpul și pe om? – Ce face Dumnezeu când îl părăsește pe om? – Dar când omul îl părăsește pe acest Dumnezeu, care vrea să fie laudat și rugat de om? – Ce e cu omul ce se contopește cu Dumnezeu? – cu omul care-l blestemă pe Dumnezeu? Și încă câteva propuneri ale lui Cioran: - "ce ar fi dacă Dumnezeu ar înțelege bine lucrurile și s-ar sinucide? – și dacă ar dispărea la un moment dat, atât Dumnezeu cât și lumea pe care a creat-o?".

Probabil mai departe decât atât nu se putea merge.

Interesant e să urmărești în scenariul cioranian dinamica și întrepătrunderea pe care o pretinde plictisul, între zona ființială – a omului și a lui Dumnezeu – și zona "me-ontologică", în direcția deschisă de Platon în "Sofistul".

Plictisul omenesc paradigmatic, cel al acediei, rezultă din absența lui Dumnezeu. Dintr-un gol, o absență, un vid produs de lipsa ființei supreme în sufletul muritorului deschis spre transcendență. Sufletul monahului devine uscat ca și deșertul, ca și pustiul din jurul mănăstirii: e o Sahară sufletească,, fără de izvoarele și florile din Eden. Iar odată cu "Căderea din timp", când se instituie sfârșitul timpului istoric și plictisul devine universal, sufletul ajunge încrămențit și înghețat, o adevărată Siberie interioară. În care nu mai poți nădăjdui de a fi o plantă, mângâiată de îngeri și Dumnezeu. Vidul, golul, pustiul, deșertul, Sahara, Siberia sunt desigur metafore, parțial privative, în raport cu ceea ce e viața ființială, într-un bine. Dar, reversul lor nu e nicicum dialectica devenirii.

În primul rând, în ordine meontologică, din toată opera lui Cioran lipsesc opuzii, negația și contradicția; și acestea, cu toată prezența efectivă a demonului. Diavolul se îndeletnicește acum cu îndoiala, nu cu negația. Este astfel exclusă tematica dialectică ce susține devenirea, iluzia evoluției și a progresului. În al doilea rând din această meontologie cioraneană lipsește – în mod derutant – chiar și nimicul („nicht”, „rien”). Întreaga problematică a nimicului, latentă la presocratici prin polarizarea Parmenide-Heraclit dar explicită în modernitatea ce-l urmează pe Leibnitz (“De ce există mai degrabă ceva decât nimic” întrebare adusă în prim plan cu ostentație de Heidegger), este astfel pur și simplu ignorată. Într-un fel, cu plictisul său, Cioran propune o alternativă argumentului heideggerean al trăirii angoasei, ca “dovadă” a amestecului existențial între ființare și nimic.. “Nimicul trăit în agoasă” - susține Heidegger în “Ce e metafizica” -, precede existențial raportul logic dintre afirmație și negație. Gânditorul din Freiburg lasă însă într-un con de umbră derivarea problematicii angoasei din filozofia teologică a lui Kierkegaard. Plictisul lui Cioran nu-l ignora ci-l invoca pe Dumnezeu. În locul nimicului intervine însă acum vidul. Vid înțeles nu doar ca absența a lui Dumnezeu, ca acedia. Caci până și deitatea pluteste în zone eterate. ‘umplute de vid’.

Metafizica indirectă a lui Cioran ce trimite mereu la neant, ne conduce spre complicata problemă a gradelor de ființă.

Odată cu tema gradelor de ființă, Cioran și plictisul pe care el îl cultivă, se întâlnește cu “sentimentul românesc al ființei” a lui Noica. Aceasta este însă o altă poveste.

Epilog

Cioran, băiat născut în Rășinari Ardealului și predispus încă de mic spre urâtul plictisului iar apoi spre insomnie și extaz, a transfigurat aceste blesteme sau haruri ale naturii sale psihofizice în probleme omenești majore, odată cu amestecul său în cultura crepusculară a Europei de la sfârșitul modernității. În aria metodică finală a acestui crepuscul, vocea sa ocupă un loc definit, necesar și de neînlocuit. La Paris, locul desfășurării acestei drame – la fel ca începutul maturizării ei pe vremea lui Leibnitz – lumea intelectuală vibra de "angajamentul" existențialiștilor, personaliştilor, marxiștilor și chiar structuraliştilor. Toți considerau că au de spus ceva important, odată cu apropierea de mileniul al treilea. Cioran trăia printre ei, mergea la aceleași cafenele, dar aparent –și chiar deliberat - , nu avea nimic de spus. Nimic (cuvânt pe care a preferat să nu-l folosească), decât semnul discret făcut celor ce acceptau să înțeleagă, că s-a încheiat o lungă epocă a omenirii culturale. Epocă pe care Europa, structurată pe ideologia indeocreștină ce a asimilat civilizația greco-romană, o considera ca fiind cea a timpului istoric.

S-a terminat cu ceea ce Europa a considerat, o vreme, a fi axul culturii sale spirituale. Și alți intelectuali, plasați pe alte orbite ideologice, vorbeau în același timp de finalul istorismului. Dar la Paris, multă vreme centrul culturii europene, lumea credea încă, așa cum s-a menționat mai sus, în "angajare". Și nu e vorba doar de sloganurile cvasipolitice ale lui Sartre. Chiar Heidegger, colosul Heidegger, tradus cu grijă în Franța, susținea cu tărie tema posibilei „autenticități” a existenței intramundane a omului. Omul intră în angoasă – criteriu existențial ultim – pentru că „îi pasă” de existența-sa-în-lume.

Dar dacă nu-ți pasa de aceasta existența?! clameaza provocarea dură a lui Cioran! Dacă nu-ți pasă de a-fi-în-lume, detașându-te și fiind cuprins de

plictis! Plictis ce ar putea cuprinde și ființa ființării, numită de unii Dumnezeu.

Cioran consideră ridicol orice "angajament" intramundan, orice pledoarie pentru o cauză. Ridicolă și nocivă.

Se poate oare ignora acest punct de vedere din panorama sfârșitului culturii modernității europene? Poate fi oare intelesă lumea cea nouă –cu noii sai barbari și cu noii sai zei –, lume în care, după Cioran, deja am intrat, fără de epocă specială a plictisului subteran...pe care el i-l propune....împotriva lui Descartes,...împotriva lui Husserl ,.... împotriva lui Heidegger ??